

Christopher Hall

PRIPOVED (NARACIJA) IN SOCIALNO DELO

NEKAJ O TEORII, ANALIZI IN PRAKSI

Pripovedništvo je prisotno v vsakem obdobju, na vsakem mestu in v vseh družbah; prične se z zgodovino človeštva. Nikdar in nikjer ni bilo ljudstva, ki ni pripovedovalo [...] Pripovedovanje je tu, kot življenje samo.

Roland Barthes (1982: 251-2)

UVOD

Zgodbe imajo veliko oblik in nalog. Lahko jih pripovedujemo, beremo in pišemo; pojavljajo se na slikarskih platnih, fotografijah in filmu; v plesu, glasbi, novicah in legendah. Lahko zabavajo, obveščajo ali moralizirajo. Skoz zgodbe se nekako uredi kompleksnost sveta; pripovedovanju zgodb lahko ljudje prisluhnejo in se odzovejo. Tudi v teoriji segajo študije pripovedništva od Aristotela do nekaterih najkompleksnejših oblik postmoderne analize (npr. Lyotard 1997). Literarna teorija, filozofija, lingvistika, zgodovina, sociologija, antropologija, psihoanaliza, psihologija – vse imajo svoje prijeme v pripovedništvu. Na pripovedništvu temeljijo novi prijemi v terapiji in svetovanju (White, Epson 1990) in medicini (Greenhalgh, Hurwitz 1999). Gubrium in Holstein (1998: 163) zapišeta: »Vedno bolj se učimo, da življenje prihaja v obliki zgodb,« in Currie (1998:2) pripomni: »Sploh ni pretiravanje, če rečemo, da so ljudje živali, ki pripovedujejo, 'homo fabulans' – pripovedovalci in interpreti pripovedi.«

Zakaj je torej socialno delo, ki je tako neločljivo povezano z govorjenjem in komunikacijo, tako počasno pri raziskovanju teoretskih in praktičnih možnosti pripovedovanja zgodb? Medicina je že zdavnaj sprejela, da je način, kako zdravnik pristopi k pacientu in kako pacient opiše

simptome, več kot le govorjenje, je sestavni del tega, kaj pomeni biti bolan in zdraviti (Mishler 1984). Študije šolskih razredov in sodnih dvoran pokažejo, da gre pri pripovedovanju zgodb za izvedbo dejanja in prepričevanje poslušalcev (Shuman 1986, Atkinson, Drew 1979). Celo znanost je bila analizirana kot nastop in izvedba v smislu pripovedovanja zgodb (Latour, Bastide 1986).

Kakor koli že, število raziskav, ki uporabljajo teorijo pripovedi pri študiju socialnega dela, zagotovo raste (Cedersund 1999, Hall 1997, Hall, Sarangi, Slembrouck 1997, Hyden 1997, Jokinen, Suoninen 1999, Pithouse, Atkinson 1998, Stenson 1993). V terapiji in družinskem svetovanju se je razvil pripovedni pristop, ki je do nedavnega le malo vplival na socialno delo (Parton, O'Byrne, v tisku), toda socialno delo je začelo prepoznavati tudi pomen diskurza in pripovedi (npr. Howe 1993, Payne 1996). V tem tekstu bom očrtal nekaj možnosti, ki jih teorije in metode pripovedništva in pripovedovanja zgodb dajejo praksi in proučevanju socialnega dela. Najprej se bom ozrl na vrsto prijemov k teoriji pripovedi, nato bom opisal nekaj ključnih konceptov analize pripovedi, na koncu se bom vprašal o načinih, kako je lahko koncept pripovedi uporaben v praksi.

KAJ JE ZGODBA ALI PRIPOVED?

Zgodba in pripoved (naracija) sta ponavadi obravnavani kot sinonima, in tudi v tem tekstu ju bom uporabljal menjaje. Besedi imata različna korena in iz tega izhajajoč tudi različne poudarke. White (1980: 5) pravi, da pomen besede narativen nakuže, da gre za tip pripovedovalca zgodb, ki je bolj več, izkušen:

Besede »narativen«, »naracija« in tako naprej so izpeljane iz korena v Sanskritu *gaa* (vedeti) skozi latinski *quarus* (moder, seznanjen, izkušen, iznajdljiv, vešč in tako naprej) in *narro* (poročati, pripovedovati).

Pripovedovalec je nekdo, ki mu zaupamo, da nas pelje skozi zgodbo in razlaga smisel dogodkov in ljudi, ki nastopajo v njih. Pripoved se povezuje z zgodovinskimi, še zlasti svetopisemskimi dogodki in kot taka naj bi podprla avtentičnost zgodovinskega, je »listina ali dokument, ki vsebuje izjave o tehtnih ali bistvenih dejstvih« (Novi Oxfordov zgoščen slovar angleškega jezika, str. 1147).

Po drugi strani se zgodbe povezuje z zabavo in fikcijo. Zgodbo po navadi vidimo kot verzijo dogodka skozi oči neke določene osebe in je lahko pristranska, izmišljena ali celo laž. Zgodba govori o »resničnih, še pogostejše pa izmišljenih dogodkih, narejena je, da zabava poslušalce ali bralce, pravljica« (Novi Oxfordov zgoščen slovar angleškega jezika, str. 1916).

Že na tem področju proučevanja čutimo napetost – zgodbe torej niso resnične, namenjene so zabavi, medtem ko so pripovedi resnične, povezane z ustreznim ekspertnim, izkusnim znanjem. Kot bo postalo očitno pozneje v tem tekstu, to razlikovanje ni pretežno stvar filologije, ampak je za pripovedovalce zgodb, pripovedovalce pripovedi in njihove publike ključni problem. Je govorec pripovedovalec zgodb ali pripovedi? Pripoveduje resnico ali predvsem zabava? Je to sploh pomembno? Shumanova (1986) pove, kako je pri zgodbah o prepirih v šoli, ki jih pripovedujejo mladostniki, to, kdo jih pripoveduje, pomembnejše od dejstev – to je poimenovala »pravica pripovedovanja zgodb«. Kaj je res ali izmišljeno, postane zadeva tistih, ki so vpleteni v situacijo, tako da pripovedovanje zgodb najbolje vidimo kot nastop in interakcijo; o resničnosti se lahko sprašujemo in pogajamo.

V najpreprostejšem smislu so zgodbe poročila o nizih dogodkov, ki so se zgodili. Ponavadi so dogodki kronološko urejeni in cilj zgodbe je, da razvije poanto ali moralo. Zgodba je razdeljena na tri medsebojno povezane dele, začetek, sredina in konec, in povezuje med posameznimi deli ustvari napetost. Včasih to razlagajo v smislu ustvarjanja kritične situacije z izrisom problema, ki se bo navsezadnje rešil, ali kot premik od ene zadeve k naslednji (Prince 1973). Crago (1981)

nam pove, da že pripovedi dve leti starih otrok vsebujejo osnovne elemente konstrukcije zgodbe.

TEORETSKI POGLEDI NA PRIPOVED

Pogledov na pripoved in pripovedovanje zgodb je veliko in zmotno je domnevati, da uporaba teh terminov že tudi pomeni, da imajo analitiki enake teoretske in analitske koncepte. V nadaljevanju bomo govorili o nekaterih glavnih teoretskih temah, ki podčrtajo analizo pripovedi. Potrebno je razumeti, da gre na področju pripovedi za precejšnje navzkrižno bogatenje idej in da koncepti niso nujno omejeni le na uveljavljene akademske discipline.

STRUKTURALIZEM

Struktura pripovedi je v literarni teoriji in jezikoslovju posebno pomembna. Strukturalizem vidi vse družbene entitete kot produkte globljih struktur, ki podpirajo družbo. Jezik je v strukturalizmu proučevan kot sistem konvencij in pomenov, ki so v medsebojnem odnosu, kar omogoča konstruiranje smisla. Sistem je pomembnejši od posameznega izraza. »[Strukturalizem] si prizadeva poiskati sistem, v katerem so posamezni teksti dogodek. Gre za proces abstrakcije in primerjave, saj je le s primerjavo tekstov mogoče dojeti pripadnost določenemu sistemu in tako določiti stalne elemente sistema« (Sturrock 1993:104).

Zgodba se analizira v smislu oblike in ne vsebine. Njen pomen je postavljen znotraj komponent teksta in njihovega odnosa do osnovnih struktur, na katerih temelji zgodba. Terry Eagleton (1983: 95) pokaže:

Recimo, da analiziramo zgodbo, v kateri deček po prepiru z očetom zapusti dom, se v vročem dnevu odpravi v gozd in pade v globoko brezno. Oče se odpravi po sina, pogleda tudi v brezno, toda zaradi teme sina ne vidi. V tistem trenutku sonce doseže točko višine, ko žarki osvetlijo brezno in zdaj ga lahko oče reši. Srečna se vrneti domov [...] Strukturalistična kritika bi videla in uredila zgodbo v obliki diagrama. Prvo enoto pomena »deček se spre z očetom« bi preimenovala »nižji se upre višjemu«. Dečkov odhod v gozd je premik po horizontalni osi in kot kontrast vertikalni osi

»nižji/višji« pokaže »sredino«. Padec v brezno, prostor nižje od tal, ponovno nakaže »nizko« in sonce v zenitu »visoko«. Ko sonce posveti v globino in se skloni k nizkemu, se zgodi preobrat glede prve pomembne enote pripovedi »nizko se bojuje z visokim« [...] Za to vrsto analize je značilno, da v celoti zanemari dejansko vsebino zgodbe in se popolnoma posveti obliki. Očeta in sina, brezno in sonce bi lahko zamenjali s popolnoma drugimi elementi – materjo in hčerjo, ptico in krtom – pa bi še vedno imeli isto zgodbo. Bistvena je struktura odnosov med enotami, ki se ohrani, ne glede na to, kateri del izberemo.

Strukturalizem, ki se ukvarja z identifikacijo temeljnih struktur zgodb, je vplival na razvoj kompleksnih oblik analize pripovedi. Propp (1968) je predstavil skupen vzorec pripovedi z analizo pravljic. Ugotovil je, da kar z enaintridesetimi različnimi funkcijami vzpostavlja posebne odnose med dejanji, osebami in dogodki. Northrope Frye (1957) pa je odkril postavitev razpleta, ki je skupen vsem zgodbam. Navede štiri – komedijo, romanco, tragedijo in satiro, ki vse izhajajo iz človekovega izkustva narave.

Strukturalizem je bil poskus, da bi v literarne študije vnesli strogost, mogoče znanost (Rice, Waugh 1989: 23). Vendar ni šlo brez kritike. Številne ideje strukturalizma so kritizirali kot preozke ali mehanske, preveč usmerjene le v zgradbo teksta, brez upoštevanja pripovednega v kontekstu pripovedovanja zgodb. Odkrivanje samo notranjih struktur pomeni zanemarjanje videza in razumevanje zunanosti kot manj pomembne. Če bi dve zgodbi vsebovali enake elemente, bi bili torej dejansko enaki. Toda delitev na zunanje in notranje se kljub kritiki ohranja v številnih analizah pripovedi, zlasti v psihoanalizi, kjer velja, da se pod klientovo zgodbo nahajajo skrite in določujoče značilnosti osebnosti in identitete.

POSTMODERNIZEM: VELIKE IN MALE PRIPOVEDI

Poststrukturalizem kot reakcija na strukturalizem ni postavil pod vprašaj le procesa identifikacije fiksnega sporočila v zgodbah, temveč tudi samo možnost znanstvene abstrakcije. O pripovedi (raje kot zgodbi) pogosto govori z velikimi besedami. Veliko pripoved razume kot legitimizirajočo pri-

poved, mit ali teorijo, ki govori o tem, zakaj so stvari take, kakršne so. Bruner (1986), na primer, diskutira o tem, kako so si antropologi izmislili prvotno ameriško kulturo. »Dominantno zgodbo« ali »metanaracijo« možnega govora ali pisanja o Indijancih v tridesetih letih v smislu »asimilacije« primerja z »metanaracijo« o »odporu in izkoriščanju« v sedemdesetih. Po njegovem so antropologi skozi take velike pripovedi omejeni pri razumevanju izvirnega. Pravi: »Diskurzi različnih zgodovinskih ušes na vidno mesto postavijo različne pripovedi« (1986: 45).

Ta pristop ima veliko skupnega s Foucaultovim konceptom »diskurza«, pri katerem gre za temeljno kulturno znanje in prakse, ki usposobijo ljudi, da govorijo, mislijo in delujejo. Razmerje med velikimi pripovedmi in zgodbami iz vsakdanjega življenja pa vsekakor ni enostavno. Dreyfus in Rabinow (1982: 48) pokažeta razliko na primeru govora o vremenu: »Deževalo bo« je vsakdanja pripomba, ki ji lahko pripišemo le lokalno pomembnost, toda če tak stavek izreče napovedovalec v televizijski vremenski napovedi, je lahko resno govorno dejanje, saj govori o meteorologiji. Možnost, da kdo reče: »Deževalo bo,« ima torej velike posledice, ki so odvisne od tega, kdo trditev izreče in kakšna je njegova/njena legitimacija.

Nekateri drugi avtorji pa zavračajo vsakršno trditev, da je pripovedovanje zgodb v vsakdanjih pogovorih pretežno derivat velikih pripovedi. Kot pravi Fairclough (1992: 57): »Vprašljiva je domneva, da lahko kdo vso prakso izpelje iz strukture [...] manjka to, da ima tudi sama praksa svoje posebne lastnosti.«

To je pomembna značilnost sedanjega proučevanja pripovedi, saj so temeljne teorije o svetu čedalje bolj vprašljive in je vedno bolj poudarjen pomen lokalnih zgodb. Lyotard (1997: xi) meni, da se postmodernizem v jedru ukvarja s krizo legitimnosti velikih pripovedi, in nakaže ponovno zanimanje za male pripovedi. Številne avtorje zanimajo lokalne pripovedi, ki jih vidijo kot izziv uveljavljenim pozicijam in teorijam, kot zgodbe emancipacije in osvoboditve, ki razkrivajo resnično življenje ljudi. Rosenau (1992: 84) to pozicijo povzame takole:

[Nekateri postmodernisti] kot nadomestilo za resnico in teorijo velikih pripovedi raje poudarjajo različne pripovedi, majhne pripovedi, pripovedi iz skupnosti. Odobravajo tradicionalne pripovedi, ki govorijo kot ljudska modrost,

miti, popularne zgodbe, legende, drobne bistrumnosti in *petites histoires* (male zgodbe). Tradicionalne pripovedi so usmerjene k lokalnemu, ne zagovarjajo niti resnice niti popolne teorije in ne predlagajo nikakršnih posploševanj ali ultimativnih resnic. Ponujene so kot ena interpretacija med mnogimi. Tradicionalne ljudske pripovedi sprejemajo napako, nekonsistentnost in relativizem.

Iz navedenega dela ni jasno razvidno, kakšne vrste analize malih zgodb kot pripovedi predlaga. Dejstvo pa je, da interes za zgodbe pregnanih in prikrajšanih postavi proučevanje pripovedi v postmodernizmu na osrednje mesto – nezaupanje v velike pripovedi, resnica kot lokalna in delna, življenje z negotovostjo in nestalnostjo. Kakor koli že, medtem ko je lahko politika take pozicije veljavna, pa so vprašanja ontološkega statusa majhnih pripovedi še vedno odprta. Vprašanje je, ali so pripovedi objektivne ali socialno konstruirane, interakcijske ali strukturirane itn.

TEORIJE SOCIALNE INTERAKCIJE: PRIPOVED KOT IZVEDBA DEJANJA (PERFORMANCE)

Tretji pristop k pripovedi se ukvarja z vsakdanjimi zgodbami, bodisi v smislu pogovora (Sacks 1992), institucionalnega govora (Bazerman, Paradis 1991), ali kot del biografskih intervjujev (Lieblich *et al.* 1998). Pristopi, ki jih razvije, temeljijo na tradiciji mikrosocioloških analiz, teoriji družbene konstrukcije in sociolingvистики in se ne dotikajo nujno »malih zgodb« postmodernizma. Usmerjeni so k lokalni produkciji zgodb v pogovorih in k temu, kako s takimi pripovednimi izvedbami ravnamo v interakciji. Vir razprave je povezava med lokalnim in globalnim – kako natančno je treba analizirati zgodbo v smislu sekvenc pogovora (npr. zgodba kot odgovor na kritiko), kot celotno govorno situacijo (npr. zgodba, ki je povedana v intervjuju ali na sestanku) ali širše kulturno (npr. koncept materinstva, ki se kaže v zgodbi).

Tudi če gledamo zgodbo kot izvedbo dejanja, ostaja vprašanje, ali naj se ji približamo kot k strateškemu ravnanju pripovedovalca zgodbe ali kot k reakciji občinstva. Naj torej zgodbe interpretiramo z vidika pisatelja ali bralca? Nystrand in Wiemelt (1991) vprašata: Je tekst ekspliciten takrat,

ko v celoti izraža pisateljevo namero, ali takrat, ko se učinkovito pogodi glede razumevanja?« Taka pozicija je najavila »avtorjevo smrt« (Barthes 1977), kajti, »kakršni koli so že njegovi/njeni nameni, pomembna postane interpretacija v posebnem kontekstu. Uspeh zgodbe temelji na tem, kakšno reakcijo izzove in ne, ali izpolni določene kriterije. Grint in Woolgar (1995: 291) se sprašujeta: »Ima tekst resnični notranji pomen in ima potem ta pomen učinek na bralce (npr. s tem, da sproži določeno interpretacijo), ali pa se tak pomen pojavi šele v dejavnem interpretativnem delu, ki ga opravi bralec/bralca?«

Podoben pristop zasledimo v literarni teoriji o odzivu bralca, pa tudi v teoriji zaznavanja (Iser 1974), kjer je pomen postavljen v literarni dogovor, ki ga razkrije tekst. Fish (1980) razvije pojem interpretativne skupnosti, da pokaže način, kako interpretacija teksta ne temelji na samem tekstu, ampak na skupnosti bralcev, ki uveljavijo legitimni način branja.

Interakcijski pristop deluje na konceptu strukture ali oblike zgodbe, ki rabi kot okvir, na katerem ocenimo reakcijo občinstva. Sacks (1992), na primer, razvije analizo pogovornih pripovedi na podlagi začetka sredine in konca zgodbe, vendar tak način omogoča le ugotavljanje, kakšno možnost dá poslušalec pripovedovalcu zgodbe, da jo konča, in kako se odzove nanjo: »Je pomembno, da je zgodba ustvarjena in prepoznana in da jo prepoznamo po načinu izdelave? To izhodišče nam omogoča, da se ne sprašujemo le o zgodbah, temveč tudi o kandidatkah za zgodbe, če se izkaže kot pomembno« (Sacks 1992: 223).

Številni analitiki so proučevali način, kako pripovedovalci zgodb nakažejo občinstvu, na kateri stopnji procesa pripovedovanja zgodbe se nahajajo. Gergen (v tisku) ugotavlja, da za to uporabijo markacijske znake (začetke, konce, opombe, prekinitve, odmori), ki pokažejo, do kod se je zgodba razvila.

Obstaja tudi močna tradicija pripovedi kot izvedbe dejanja, ki pravi, da lahko vse pripovedi vzamemo kot izvedbo nekega dejanja ob določeni priložnosti za določeno publiko. Po McLeanu (1998: 1) bi morali celo literarne tekste razumeti kot izvedbo: »Temeljne probleme pripovedi lahko v prvi vrsti razumemo v smislu ustne pripovedi [...] v vseh pripovedih imamo namreč neločljivo zvezo med pripovedovalcem in poslušalcem«. Vse pripovedi pa se ne odvijajo eksplicitno pred občinstvom. Romani se navadno berejo zasebno,

sporočilo se prebere, toda interpretacija ni eksplicitna. Zdi se, da na tak način izkazujemo prednost zgodbam, ki se odvijajo v konverzaciji, vendar gre le za opozorilo, da z analizami pripovedi pridemo do pomena zgodb le, če se usmerimo k publiki in odzivu bralcev.

Do te točke smo podčrtali tri glavne pristope k pripovedi: pripoved kot struktura, kot kultura in kot izvedba dejanja. Ugotavljamo lahko, da se vse tri teoretske pozicije močno prekrivajo. In medtem ko je vsaka od teh pozicij pomemben prispevek k proučevanju socialnega dela kot pripovedi, se izkaže, da je najbolj uporabna zadnja, ki nas opozori na vsakodnevno konstrukcijo realnosti. Omeniti moram še, da se nekateri raziskovalci pri proučevanju pripovedi in zgodb le malo ozirajo na družbeno, jezikovno ali literarno teorijo. Zgodbe razumejo s stališča zdrave pameti in k njim pristopajo kot k vsakdanji in lahko prepoznavni komunikacijski obliki. Pri analizi zgodb jih bolj kot struktura, oblika ali izvedba zanima vsebina. Becker (1999) analizira zgodbe, v katerih posamezniki pripovedujejo, kako na njihovo življenje vpliva njihovo zdravstveno stanje. Njegova študija promovira analizo pripovedi, vendar v njej ne pokaže nikakršnega zanimanja za strukturo zgodbe ali izvedbo pripovedi. Namesto tega se usmeri na vsebino življenjskih zgodb in še posebej na to, kako so teme povezane v smislu metafor. Pomembno je, da vsebino pripovedi vzamemo resno, še zlasti, ker nekaterih postavljajo na prvo mesto strukturo, tisto, kar je povedano, pa ne glede na temo ali kontekst pripovedovanja pripisujejo splošnim jezikovnim strukturam. Kakor koli že, pomembno je videti, da so zgodbe več kot pripovedovanje o situaciji. Pripovedovanje zgodb je neizbežno povezano s tem, kako in kje pripovedujemo, in kakor je pomembno, kako poslušamo, je pomembno tudi, kaj zgodba pove.

KLJUČNI KONCEPTI

V tem razdelku bom predstavil nekaj ključnih konceptov analize pripovedi in navedel nekaj primerov, kako lahko s tako analizo proučujemo tekste v socialnem delu.¹ V tem pogledu je lahko zanimiv kulturološki pristop, ker govori o tem, kako je pripoved povezana s temeljnimi razlikami v kulturah, na primer, kako neki določeni tekst v socialnem delu pokaže stališča o socialni kontroli ali

spolu. Potem strukturni pristop, ki se ukvarja z vprašanji povezanosti in upravičenosti zgodbe, ki jo pove socialna delavka, in tako pokaže, kako vsak element prispeva k oblikovanju dobre pripovedi. Razumevaje teksta kot izvedbe pa usmeri analizo k elementom občinstva: kako je tekst sprejet oziroma katera sredstva so v uporabi, da prepriča bralca o določeni zadevi.

Poudarek bo na pripovedovanju zgodb kot izvedbi dejanja, upoštevanji pa bodo tudi kulturni in strukturni vidiki. Predpostavka, s katero začnjam, je, da socialni delavci/delavke in njihove stranke v vsakodnevnih interakcijah prirejajo zgodbe različnim občinstvom. Medtem ko te zgodbe z namenom, da bi obvladale interakcijske izzive, delujejo lokalno (na primer: upreti se graji ali podpreti avtoriteto), so v tem, da se oprejo na širše pripovedi (na primer na velike pripovedi o primernem materinstvu ali vzgoji otrok), in v prepričanju, da so socialnodelavske zgodbe upravičene, tudi globalne.

STRUKTURA ZGODBE

Proučevanje strukture zgodbe ni nujno povezano s strukturalizmom, svoje korenine ima v sociolingvistiki, literarni teoriji in celo kognitivni psihologiji. Različni avtorji so poskušali odkriti bistvene značilnosti zgodb in jih postaviti v strukturo pripovedi. Sociolinguista Labov in Waletzky (1967) sta proučevala vsakdanje zgodbe mladostnikov in odkrila, da vsebujejo šest značilnih delov:

- povzetek, ki vpelje poanto ali predmet pogovora;
- smer, ki določi sceno;
- zaplet, ki pokaže problem in ga je treba rešiti;
- oceno, ki pokaže pomembnost problema;
- rešitev, v kateri se razreši problem;
- sklep, ki označi konec zgodbe.

Ureditev dogodkov je pomembna in Labov meni, da je vsak stavek v zgodbi organiziran tako, da se lahko dogodki razvrstijo linearno in časovno. Taki poskusi načrtovanja nujnih pogojev, ki jim mora zgodba zadostiti, vplivajo na to, da bo poslušalec v okviru lastnega kulturnega miljeja pričakoval, da mora imeti zgodba prav take značilnosti. Če bo kakšen del manjkal, bo torej zgodba nepopolna (Stewart 1991).

PRIMER

Na tiskem sestanku so prosili socialno delavko, naj pove svoje mnenje o tem, kako mama Kathy fizično skrbi za svojega otroka:

Na splošno mislim, včasih, ja, eeee, ne morem se spomniti, če so se na kateri od šol pritoževali, da Ellen nima obutih nogavičk, in potem se jaz občasno pojavim in rečem, Kathy, glej, Terry je v vozičku in januar je, a veš, in nisi mu še vzela plaščka dol. Kathy mu tako težko spet obleče plašček. Zavedam se teh primerov, ampak na splošno mislim, da me ni najbolj skrbelo, kako ju oblači, vem pa, da se ljudje včasih pritožijo in pravijo, da jih skrbi.

Socialna delavka je z zgodbo ilustrirala, kako po njenem Kathy skrbi za otroke. Smer pripovedi morda lahko vidimo v »skrbi, ki jo izražajo drugi«, zaplet v incidentu s plaščkom, ocena je »zavedam se tistih primerov« in rešitev je zaključna pripomba glede skrbi. Kakor koli že, obstajajo tudi pomisleki glede uporabe takega okvira pri ugotavljanju nujnih pogojev, skozi katere identificiramo zgodbo (Culler 1980, Polanyi 1985). Posamezne dele zgodbe je težko ločiti, tudi v zgornjem primeru, kjer ni mogoče jasno razlikovati med oceno in rešitvijo. Vendar pa, kot bomo videli pozneje, od bralcev bolj zahtevamo, da prepoznajo razplet, kot da ločijo med njenimi posebnimi deli.

Zanimiv je koncept »ocene«, kot ga predstavlja Labov in Waletzky, ko pripovedovalec zgodbe izstopi iz »sveta zgodbe«, da pokaže bralcu pomen tega, kar je že povedano ali o čemer se bo še govorilo. V enem od prejšnjih tekstov (Hall *et al.* 1997) smo zapisali, da je socialna delavka utemeljila svoj opis primera s stopnjevanjem na treh ravneh. Z uporabo tega sredstva je bilo mogoče očrtati situacijo, pokazati resnost dogajanja in poročati o ukrepu (podobno kot smer, ocena, rešitev pri Labovu). V opisu nekega primera se to sredstvo stopnjevanja ponavljajoče uporablja:

in kar se je potem zgodilo, je, da je mama, hmm, osebe je ugotovilo, da je mama zelo zelo težka, zelo sovražna in nepripravljena sodelovat

in situacija, eee, je povzročila veliko strahu to [odločba sodišča] se je sprejelo in otroka so obdržali v bolnišnici

Ocena »situacija je povzročila veliko strahu« rabi kot jamstvo (Toulmin 1958), pooblastilo, s katerim zagovarjamo ravnanje v smislu nadaljevanja dogodkov v pripovedi. Primer pokaže tudi uporabo drugih jezikovnih sredstev, s katerimi poudarimo resnost dogodka, in razkrije močno retoriko, ki se uporablja v socialnodelavskih zgodbah:

- tristopenjsko naštevaje (Jefferson 1990): »težka – sovražna – nepripravljena sodelovat«
- stopnjevanje: ponavljajoča se uporaba besede »zelo«
- sredstvo v sili (Emerson 1987): »toliko strahu, da smo morali ukrepati v sili«.

Taka sredstva imajo pomembno interakcijsko in retorično funkcijo, saj z njimi preverjamo poslušalčevo vpletenost in iščemo njeno/njegovo odobravanje.

Elementi strukture zgodbe so v pomoč, ko nas vodijo pri prepoznavanju nekaterih značilnosti pripovedovanja zgodb, vendar jih pri tem ne smemo razumeti kot dokončnih in edinih pokazateljev pripovedovanja. Če postavimo pripoved v vsakodnevne interakcije, potem je struktura zgodbe bolj priložnost za interakcijo med pripovedovalcem in poslušalcem in so njene značilnosti manj pomembne.

OBČINSTVA IN BRALCI

Če razumevanja pripovedi ne postavimo v tekst, ampak v njeno izvedbo, potem pomen ni postavljen v dokument – knjigo, poročilo, časopis –, ampak določa, kako ga brati. Iser (v Rice, Waugh 1989: 77) meni, da bralec konkretizira potencialni tekst, ga interpretira in tako spravi v življenje. Poročilo socialne delavke ne obstaja, dokler je vloženo v mapi v arhivu. Šele s svojo izvedbo, ko ga prebere na sestanku tima ali na strokovnem srečanju, zares obstaja.

Avtorji, ki jih zanimajo bralci in občinstva, so številni. Obstaja raziskava o zgodbah v pogovorih in o odzivih poslušalcev (Sacks 1992). Druge raziskovalce zanimajo zgodbe v ljudski tradiciji (Bauerman 1986). Pri tekstih, kjer ni na voljo njihova izvedba, so se analize osredotočile na »vključnega bralca« (Iser 1974) ali »priznanega bralca« (Goffman 1981). Gre za tisto vrsto bralca/bralke, za katerega se domneva, da je besedilo nanj/o naslovljeno. Garfinkel (1967: 201) se zanima za »naslovljenega/upravičenega bralca«:

Upravičenost je povezana z ustreznostjo bralčeve pozicije in njegov vključenostjo, ko gre za pričakovanja, da bo z besedilom opravil primerno delo, da bo razumel in potem tudi pravilno uporabil. Možnost razumevanja med pisateljem in bralcem temelji na medsebojno izmenjanem, praktičnem in pripisanem razumevanju skupnih nalog.

V to, kako pripoved pokaže ustaljene dogovore, v razumevanje in v retoriko, ki nagovarja »priznanega bralca«, je umeščena identiteta bralca. Na primer, poročilo sodišča bo bolj gotovo prikazalo tiste dogovore, ki bi v ustih (idealnega) sodnika zveneli kot legitimni in veljavni, uporabljena bo pravniška terminologija, primeri, ki razkrijejo dejstva, nakazalo bo zaželeno ukrepe (Spencer 1988: 65). V tekstu se tako rekoč dajo na razpolago atributi idealnega bralca, kot poimenuje bralca znanstvenih tekstov Latour (1987: 52): »Podobo idealnega bralca, ki je vgrajena v tekst, je lahko priklicati. Glede na jezik, ki ga uporabi avtor/avtorica, si lahko takoj predstavljamo, komu govorita (ugotovimo vsaj, da v večini primerov ne govori tebi!).«

Idealnega bralca/poslušalca sestavimo s pomočjo izmenjanih konvencij, torej tega, kar vsi vemo. V razvojno-raziskovalnem intervjuju² socialni delavec opisuje družinske razmere in začne s stavkom:

»(...) na primer C, ki je star sedem let, se je v svojem življenju že tridesetkrat selil...«

Ta stavek je izrečen kmalu na začetku intervjuja in v njem se uporablja učinkovito sredstvo, ki ga literarna teorija poimenuje sinekdoha, ko se z malo podatki prikaže celotna situacija. V našem primeru je poslušalcu predlagana konstrukcija, naj v formulaciji »otroka, ki se kar naprej seli«, razume, da gre za razdrto družino. Podlaga takemu konstruiranju so velike pripovedi o stabilni družini. Pozneje v istem intervjuju so posledice vrnitve nasilnega očeta nakazane z nedokončano frazo:

to je pomenilo alarm, a veš, oče je spet na sceni, bla, bla, bla.

Poslušalca se vpokliče s frazo »a veš« pa tudi raba medmeta bla, bla, bla je način, kako privabiti poslušalca, da zapolni manjkajoče. Cicourel (1973:86) to taktiko poimenuje princip »itn.« Kot v pooblastilu oz. jamstvu, o katerem smo razprav-

ljali zgoraj, tudi tu pripovedovalec zgodbe izstopi iz pripovedi in vpokliče zalogo profesionalnega znanja, ki si ga deli skupina raziskovalcev. Na voljo pa je še vrsta drugih sredstev, s katerimi lahko ustvarimo idealnega bralca socialnodelavskih tekstov. Take so na primer medsebojno deljene konvencije o družinskem življenju in vzgoji otrok. Z uporabo takih sredstev in konvencij ustvarjamo socialnodelavske pripovedi, in ko se take izjave uspešno razvijejo in razširijo, zvenijo kot kompetentno socialno delo.

Pripovedi, ki jih postavimo v odnos z bralci in občinstvi, nas peljejo v drugo smer, kot če nas zanimata le analiza strukture in vsebine. Proučevanje socialnega dela kot pripovednega načina pokaže nujnost, da upoštevamo različna področja in smeri socialnega dela, interakcije med kulturami strokovnjakov, jezikovne dogovore in legitimirajoče argumente.

OSEBA, DOGODEK IN DEJANJE

Literarna teorija je razvila številne pristope pri razumevanju pripovednega, zlasti tiste, ki so povezani s strukturalizmom (npr. Chatman 1978, Rimmon-Kenan 1983). Obravnavanje teh tem se kaže kot način opisovanja različnih elementov pripovedi in iskanje povezav med njimi. Nemara so dogodki, osebe in dejanja najpogosteje uporabljeni elementi pri proučevanju zgodb. Medtem ko so ti deli sami po sebi elementi pripovedi, so tudi način, ki določa zgodbi strukturo in omogoča dostopnost pomena bralčevi interpretaciji. Preprosta zgodba lahko kombinira vse tri elemente – pojavi se dogodek, ta pove nekaj o lastnostih oseb, kar se izrazi v njihovem delovanju. Na primer, poročilo socialne delavke pravi, da se je otrok v šolo vrnil z modricami (dogodek), zabeležena je skrb glede očeta, ki ima za seboj zgodovino nasilniškega vedenja (oseba), in zato sta učiteljica in socialna delavka sklicali sestanek (dejanje). Razmerje med temi tremi elementi prikaže strukturo pripovedi in stopnjo, do katere je zgodba dobro sestavljena. Na tak način lahko ugotavljamo, ali je zgodba skladna in povezana – to pomeni, ali je vsak del v smislu medsebojne odvisnosti in ustreznosti povezan z naslednjim, kar omogoči oblikovanje sklepa oziroma povzetka.

Pomembno je tudi upoštevati, ali je pripoved urejena zlasti okoli dogodkov ali oseb. Formalna literarna teorija (Propp 1968) se je ukvarjala

pretežno z vprašanjem organiziranosti dogodkov v zgodbi in vidi osebe kot rezultat tega, kar se dogaja. Druge avtorje pa bolj zanima, kako se zgodba organizira okoli oseb. Todorov (1977) analizira psihološke zgodbe, v katerih so dogodki strukturirani okoli potez oseb, in Foster (1974) razlikuje med »zaokroženimi« in »površnimi« značaji, pri čemer imajo prvi kompleksne značilnosti in narekujejo smer pripovedi. Chatman (1978: 1190) zapiše: »Teorija o osebah in značajih mora ohraniti odprtost in naj obravnava osebe kot avtonomna bitja, ki niso pomembna le za razplet zgodbe. Teorija naj pokaže, da lahko s pomočjo naznanjenih ali nakazanih dejstev, ki so vključena v osnovno konstrukcijo zgodbe, občinstvo rekonstruira osebo.« Drugi avtorji gredo pri obravnavanju kompleksnih značajev oseb v romanih onstran teksta. Bakhtin (1984) gre tako daleč, da o značajih oseb v romanih Dostojevskega pravi, da so nedokončani in izven kontrole avtorja.

V razvojno raziskovalnem intervjuju je ena od socialnih delavk z naštevanjem dogodkov in opisom ravnanja strokovnjakov povedala zgodbo o otroku, ki so ga namestili v rejo: »Mlada Azijka je bila noseča, družina tega ni odobraval, govorilo se je o posvojitvi, skozi svetovanje se je izvajal nedopusten pritisk na mlado žensko.« Ko je bila pripoved pri koncu, je ena od raziskovalk vprašala, zakaj je država prevzela le skrb za otroka, ni pa v obravnavo vključila mame. Socialna delavka je v odgovor izdelala natančen opis osebnosti matere: »Je še vedno ujetnica svojo kulture, je nezrela, nima dovolj samozavesti itn.« Opis osebnosti je ustvarila zato, da je opravičila svoje ravnanje. Že v prejšnjih raziskavah sem ugotavljal, da o primerih, kjer gre za majhno tveganje, pripovedujemo večinoma z naštevanjem dogodkov in opisom ravnanja, medtem ko pripovedi o zahtevnejših primerih vsebujejo predvsem natančne opise oseb (Hall 1997: 130). Tudi v opisih zahtevnejših primerov dogodke in ravnanja prikazujemo kronološko, vendar pa se na vsaki stopnji pripovedi pomen osebe in njene zgodovine povečuje. Poglejmo primer. Dolga pripoved o zgodovini mlade ženske, ki je veliko časa preživela v zavodu, govori o številnih menjavah namestitve in prekinitvah, toda na vsaki stopnji je razlaga pripovedi povezana z njenim značajem in značajem njene matere:

To celotno obdobje vključuje veliko menjava-

nja namestitev, ker kar jaz verjamem, da se je dogajalo, je, da ona – v Sheilinem primeru je bilo velikokrat tako, da bi bile stvari v redu, dalo bi se s tem shajati, ampak potem bi ali ona ali njena mama rekla, da ne zdrži več z drugo. Mama bi rekla, da ne obvlada Sheile, in Sheila bi rekla, da ne prenaša mame in da se ji bo zmešalo, da ji gre na živce s tem dretjem in kričanjem kar naprej, in potem bi to pripeljalo v krizo...

Pavza, zaznamovana s pomišljajem, je pomemben znak, ki pokaže, kako se je zgodba iz pripovedi o dogodkih preusmerila v pripoved o Sheilini osebnosti.

Koncept osebe je pomemben v pripovedi v socialnem delu, sploh, ker je ključna funkcija pripovedi opis in kategoriziranje ljudi ter označevanje tega, kar je pomembno. Dogodke radi razlagamo tako, kakor da nekaj povedo o ljudeh, in od tod, kaj je treba narediti. Hkrati so osebe, ki nastopajo v socialnodelavskih pripovedih, podobne tistim iz Bakhtinovega Dostojevskega (1984), ki niso dokončno oblikovane. Socialni delavec/delavka kot avtor/avtorica se trudi, da opiše in razvrsti ljudi v situacijah, oprtih na dvomu in kritiki.

RAZPLET, MORALA ALI BISTVO

Tako kot ključni elementi je pomembna tudi smer pripovedi – kako so elementi zgodbe povezani v koherentno celoto. O razpletu ponavadi govorimo kot o značilnosti, ki zaobjame zgodbo v celoto, vendar je ta pojem preveč splošen in ga uporabljajo zlasti literarni teoretiki. Rimmon-Kenan (1983: 135) meni, da se razplet pojavlja le, ko gre za posledice, to je, ko ugotavljamo, kaj je povzročilo dogodke, ki jih opisuje pripoved. V večini analiz pripovedi pripišemo zgodbi, da ima moralo ali bistvo, notranje sporočilo ali funkcijo, ki usposobi poslušalca, da ustrezno oceni pomembnost in ugotovi smisel zgodbe. Labov (1972) pravi, da mora zgodba poslušalcu odgovoriti na vprašanje: »In kaj potem?«

Gergen (v tisku) povzame ključne točke, ki so pomembne za bistvo zgodbe. Prvič, zgodba mora imeti, kot sam temu reče, »veljaven konec«. S tem vpelje namen, cilj, ki je za poslušalca v nečem pomemben. Drugič, dogodki in osebe, ki jih izbere pripovedovalec zgodbe, morajo ustrezati koncu. Vsaka situacija nakazuje celo vrsto možnih

razlag, a pripovedovalec mora zadržati pozornost poslušalca, zato je nujno, da v pripoved vključi primerne dogodke. Tretjič, zgodba vsebuje vzročne povezave, ki kažejo, kako in zakaj so dogodki ali entitete med seboj povezani. Gergen navaja Ricoeura: »Razlage morajo biti vtakane v blago pripovedi,« tako da je potem, ko smo na koncu zgodbe, komentar, ki razlaga pomen in smisel dogodkov, že na voljo.

Kar pravimo, govori o tem, da pripovedovalec skrbno izdela razplet zgodbe, in za nekatere tekste, kot so na primer poročila sodišč³, to zagotovo velja. Toda bralec je tisti, ki zasleduje razplet. White (1980: 13) meni, da je lahko zgodovinski dokument, ki sestoji iz seznama dogodkov z datumi, potencialna zgodba z razpletom: »Kjer je zgodba, mora biti tudi razplet – če seveda z razpletom mislimo strukturo odnosov, po kateri so dogodki, ki smo jih pripeljali v zgodbo, s tem, da so prikazani kot del celote, oskrbljeni tudi s pomenom.«

Pri branju je razplet postavljen tako, kot ga določi bralec, ki išče način povezave elementov v zgodbo z veljavnim koncem⁴. Socialnodelavske zabeleške primerov dobro prikazujejo zahtevo po razpletu. Garfinkel (1967: 199) ugotovi, da so zabeleške v zdravniških kartotekah pisane tako, da bodo poznejšega bralca prepričale o ustreznosti ravnanja, ki je bilo v skladu z okoliščinami in ga je razumeti kot upravičeno. Vzeto na splošno, zabeleške primerov poročajo o dogodkih, osebah in ukrepih, vendar puščajo bralca, da sam oceni pomen in da torej sam ugotovi razplet. S proučevanjem kartotek (Hall 1997: 220) sem opazil, kako je v zabeležki naveden dogodek in ukrep, vendar brez povezave z nasilnim značajem mladeniča:

Razložil sem [v dijaškem domu] vse o Stuartu, da je bil v reji in da je občutljiv in da bo občasno potreboval posebno skrb. Gospod XY je rekel, da je to že v redu. Njegova žena je bila rejnica in on je bil hišnik na šoli.

Poglejmo še poznejše poročilo o dogodku in ukrepu, toda tokrat je pomen zgodbe usmerjen v Stuartov nasilni značaj. Po seriji problemov, ki so jih imeli v dijaškem domu, se je namreč poročanje o dogodkih pretrgalo z zapisom, ki naravnost nagovori izbranega posebnega bralca, da prebere celoten razplet:

Sporočilo za (vodjo tima):

Gornje je opis trenutne situacije v zvezi s Stuartom. Si pripravljen podpreti ta načrt? Pripravil sem ga na podlagi Stuartovega naštevavanja njegovih problemov in kaj bi on sam rad naredil.

Prosim za komentar – plus podpis za denar.

Ta »načrt« je poskus, kako umestiti cilj v zaočroženo celoto, s tem da postavi dogodke, Stuartov značaj in dejanja v med seboj povezano celoto, ki do te točke v dosjeju sama po sebi ni bila določena. Gre za nepričakovan vpis, ko pisec zabeleške izstopi iz doslej predvsem poročanja o dogodkih in poskuša pridobiti določenega posebnega bralca, da potrdi pomen zgodbe. Zagotovo pa je to posebnost, saj je na splošno bralec tisti, ki v primeru branja zabelešk v kartotekah in spisih združi dejanja in dogodke v razplet.

Trditev, da je vključevanje »individualnega načrtovanja« v zapis nepričakovano, ne pomeni, da gre za socialno delo brez usmeritve. Reči hočem, da zaradi same nepredvidljivosti dogodkov uporaba načrta deluje kot začasna in glede na to se prav pri zapisih v socialnem delu identifikacija razpleta večinoma prepušča bralcu.

PREPRIČLJIVOST IN VERODOSTOJNOST

Na začetku sem zapisal, da v filologiji zgodbo in pripoved različno povezujejo s konceptom resnice – na zgodbo po navadi gledajo tako, kot da ji ni mogoče popolnoma verjeti, medtem ko pripoved jemljejo kot verodostojno. Toda kakor koli vzamemo, pripovedovalec si navadno zelo prizadeva, da bi bila zgodba videti resnična (ali prepričljiva) in tudi precej literarne kritike je povezane z vprašanjem, ali je mogoče dogodku, osebi ali dejanju verjeti. Prav zato imajo pripovedovalci zgodb, na primer socialni delavci, ki govorijo o resničnih ljudeh in dogodkih, podobno skrb kot pisatelji romanov – oboje skrbi vtis resničnosti. Proučevanje pripovedi v socialnem delu pa ni usmerjeno v iskanje resničnosti ali neresničnosti zgodbe, temveč v to, kako doseči vtis resničnosti. Z relativistične pozicije bi lahko rekli, da resnica tako ali tako ni na razpolago, saj je v vseh zgodbah na prvem mestu pripoved in torej to, kako prepričati poslušalca/bralca, na takem izhodišču pa ni mogoče razlikovati dejstev od njihove predstavitve.

Obstaja zanimiva raziskava o tem, kako govorci pove dejstva. Z namenom, da bi podal dejansko resnico, mora urediti dogodke, osebe in dejanja na tak način, da zgodba zveni kot objektivno znana. Smith (1993: 27) pravi: »Dejanski dogodki niso dejstva. Šele z ustreznim postopkom kategoriziranja dogodkov se transformirajo v dejstva.«

Na primer: pripovedovalec zgodbe organizira svojo pripoved tako, da se odmakne od fenomena, ki ga opisuje: »Naj želim ali ne, naj priznam ali ne, to je dejstvo.« Resničnost zgodbe ni odvisna od pripovedovalca. Smith pokaže, kako študentka Angela opiše nastop duševne krize pri prijateljici, kar je bilo očitno jasno vsem razen njej. Vsaka priča poroča neodvisno od drugih. Duševna bolezen je dejansko ugotovljena neodvisno od pripovedovalca zgodbe. V eni prejšnjih raziskav sem pisal, kako je socialni delavec opisal stranko kot nekooperativno, potem ko je poslušal številne druge strokovnjake (medicinske sestre, zdravnike in druge), ki so menili, da je oseba nekooperativna, še preden se je na sceni pojavil socialni delavec (Hall 1997: 97). Razvrščanje dogodkov in prič sta tista, ki ustvarita objektivnost dejstev.

Pripovedovalci zgodb se hočejo izkazati kot kredibilni pripovedovalci zgodb in pri tem uporabljajo vsa retorična sredstva, da dokažejo svojo integriteto. Prav tako kot lahko ustvarijo verodostojnost, s tem da se izključijo iz ocenjevanja dogodkov in oseb, lahko verodostojnost dokažejo tudi z nasprotnim sredstvom, to je tako, da se razglasijo za opazovalce dogodkov in s tem seveda kot zanesljive priče. Shumanova (1986) pove s primerom zgodb o pretepih v šoli, ko so »dejstva« dobro znana, kako verodostojnost priče počiva na bližini dogodku. Priče, ki so se nahajale blizu dogodka, so bile veljavne priče.

Pogosto se zgodi, da socialni delavci pokažejo pomembnost primera tako, da ga ilustrirajo. Za primer: v razvojno raziskovalnem intervjuju je socialna delavka v zgodbi ilustrirala reakcijo matere, ki ima 15-letno hči, tako, da je opisala sestanek pri psihologinji:

In ko je končno prišlo do dneva sestanka navzlic vsemu vloženemu delu – uredila sem tako, da bi jima bila hvaležna, če bi se bili pripravljeno pogovarjati, potem bi ju na kratko pustila sami, da ne bi prišlo do napete situacije, no, bilo je pol ure zamude, ravno sem se začela ukvarjati z njo [hčerko], ko je dejansko prišla mama z [ostalima dvema otrokoma] in je hčer

popolnoma ignorirala, kot da sploh ne obstaja in da je vse, kar ima povedati, to, da z njo noče imeti nobenega opravka. Bilo je, kot da čas vmes sploh ni tekkel [od trenutka, ko je šla v rejo]. Strašno ji je škodovalo [hčerki], še bolj pa se mi je zdelo, da mami.«

Zgodba z organizacijo dogodkov, namenov in tempa rabi za ilustracijo teže materine zavrnitve. Zgodba prikaže socialno delavko kot organizatorko – kot osebo, ki se trudi in poskuša narediti stvari kar se da preproste ter je hkrati tudi priča materine sabotaže svojih naporov. Kontrast, ki se pokaže med zaželenim načrtom, kot ga je organizirala socialna delavka, in nezaželenim izidom, ki ga je povzročila mama, je osrednje sredstvo, ki rabi za razkritje zavrnitve (Smith 1993: 34). Ta zgodba, ki razvije verodostojnost socialne delavke kot priče, je uporabljena v intervjuju tudi zato, da nakaže, v katero smer se bo razvijal primer: »Na tej točki se počutimo, kot da ni več poti domov,« in ista zgodba se pojavi tudi v drugih dokumentih, zato da pokaže materino zavrnitev.

Videli smo, da se resničnost dejstev in verodostojnost izpolni z organizacijo pripovedovanja. V tem primeru je socialna delavka uporabila oba načina: kontrast kot sredstvo, s katerim je dokazala zavrnitev, gradila pa je tudi na svojem statusu priče. Verodostojnost se tako razvije dvojno, kot neodvisna od kontrole socialne delavke in kot temelječa na njenem opazovanju.

UPORABA PRIPOVEDI

Razmišljali smo o številnih konceptih analize pripovedi, ki jih lahko uporabimo pri razumevanju načinov organiziranosti in upravljanja s teksti v socialnem delu. Zdi se, da so v teh tekstih prisotne tiste značilnosti pripovedi, ki bodo ustrezale zahtevam pripovedovanja zgodb. Brez teh značilnosti tekst ne bi zvenel skladen ali prepričljiv. Urejenost zgodb ustreza pričakovanjem glede strukture zgodb: kritična situacija, zaplet, rešitev. Zgodbe govorijo določenim poslušalcem, zaželenim občinstvom, ki so poklicani, da berejo dokument. Kot v vseh zgodbah so pokazani dogodki, dejanja in osebe, toda zgodbe iz socialnega dela predvsem opisujejo osebe (karakterje), pri tem še zlasti »nedokončane« osebe (karakterje). Zgodbe so urejene okoli zapleta ali »verjetnega konca« in kot take ustvarjajo dejstva in verodostojnost.

Vprašanje, ki se, kot v vseh zgodbah, postavlja zdaj, je: »In kaj potem?« Če bralce prepričamo, da analize pripovedi v resnici pokažejo, da social-nodelavsko govorjenje in pisanje temelji na potrebi po pripovedovanju dobre zgodbe – kako to pomaga socialnemu delu v praksi? Na to ni lahko odgovoriti, saj je značilna reakcija na relativizem in družbeni konstruktivizem stališče, da opustitev iskanja objektivne resnice pomeni konec delovanja. V enem od poglavij svoje knjige zapišem (Pierson 1998: 34): »Toda bralcev ne smemo uspavati z mislijo, da ne gre za velike zadeve. Preokupacija z jezikom in prepričanje, da sta resnica in objektivnost le družbeni konstrukciji, bi napravili strašno škodo.« Na srečo so tu številni drugi odzivi, ki v pripovedi ne vidijo konca socialnega dela, ampak začetek preoblikovanja prakse. Za okus bom prikazal nekaj teh projektov.

NEIZOGIBNO

Namen analize pripovedi (in splošneje, družbenih konstrukcij) je, da pokaže, kako govorci in pisci neizogibno organizirajo svoje poročilo v obliki zgodbe. Ni mogoče ustvariti poročila brez uporabe pripovednih sredstev, o katerih smo govorili. Kot pravi Derridajev (1976) znameniti izrek: »Onstran besedila ni ničesar«, onstran pripovedi ni nobene bolj zanesljive verzije in ničesar, kar ne bi bilo okuženo z zahtevami pripovedovanja zgodb. White (1999: 92) zapiše: »To ne pomeni, da bi lahko socialni delavci, če bi poskusili, predstavljali svoje primere na kakšen bolj avtentičen način, ki ne bi vključeval pripovednega načina prikazovanja dogodkov. Vsako dejanje namreč umestimo v pripovedni kontekst iz potrebe, da opravimo najbolj temeljno nalogo, to pa je identificiranje in razumevanje, kaj kdo (vključno z nami) počne ob katerem koli trenutku.«

Če razmišljamo na tak način, se zdi primerno, da pripoved raje sprejmemo, kot da jo poskušamo zavrniti. Toda ovira, ki jo moramo pri tem obvladati, je očitek kvietizma, pasivnosti, naperjen zoper pripovedne pristope, češ da prevzemanje relativistične drže pomeni izključevanje možnosti postavljanja političnih ali praktičnih odločitev. Herrnstein Smith (1997: 1) pravi, »da zavračanje objektivizma predpostavlja diskvalifikacijo političnega.«

Različni avtorji so zato razvili pristop, ki podpira relativizem glede objektivnih trditev, hkrati

pa iščejo sodobne in lokalne možnosti reševanja problemov. Herrnstein Smith (*ibid.*) na primer ponuja ne-objektivistični pristop k ravnanju. Meni, da pri sprejemanju močnih objektivnih trditev preži velika nevarnost, da bodo določene znanstven trditve obveljale za vse podobne situacije. Namesto tega »ne-objektivistično« ravnanje temelji na »trenutnem premisleku« (1997: 16) – na okoliščinah, možnih alternativah, verjetnih izidih, zgodovinskih dokazih in pravnih precedensih, širših interesih skupnosti in ciljih, splošnih vrednotah, prepričanjih in preteklih izkušnjah. Foucaultovo (1981: 12) stališče, ko sprašuje o reformi zaporov, je podobno:

Tega, kar je treba narediti, ne smejo določati reformisti, naj bodo preroki ali zakonodajalci, ampak mora biti narejeno skoz dolgotrajno delo [...], izmenjave, refleksije, poskuse, različne analize [...] To je problem subjekta, ki deluje.

Na tak način lahko študije o pripovedih jemljemo kot lokalne in začasne resnice, ki ponujajo lokalne rešitve, o katerih se je mogoče pogajati.

IMPLIKACIJE ZA PRAKSO

Skoz analizo diskurzov in pripovedi lahko postanejo socialni delavci/delavke občutljivejši za diskurzivne posebnosti interakcij s strankami. David Silverman (1987; 1997) je opravil raziskavo v bolnišnicah in svetovalnicah bolnikom z aidsom, pri čemer ga je zanimala tudi praktična uporaba rezultatov raziskave. V študiji se ne ukvarja z vprašanji »učinka terapije«, temveč zagovarja trditev, da lahko mikro-študije interakcij med klienti in strokovnjaki omogočijo vpogled v nevidne dogodke pri svetovanju, kar je lahko zanimivo tudi v smislu svetovanja. Pokaže, da imajo določene komunikacijske oblike, kot so posredovanje informacij in intervjuji, določene posledice in da ukvarjanje z »delikatnostjo zadeve« pomembno vpliva na odziv klienta (1997: 217).

V neki drugi raziskavi pa nas je zanimala praktična uporaba proučevanja udeležbe staršev pri zaščiti otrok (Hall, Slembruck, v tisku) in ugotovili smo tole: udeležba staršev pri odločanju je bila razumljena v smislu njihovega sodelovanja na konferenci o zaščiti otrok, potem pa je organizacija vlog govornikov na konferenci zelo omejila

prispevek staršev. Glavna vloga neke mame na konferenci je bila, da sprašuje o splošnih informacijah. Na trenutke je poskušala razširiti svojo vlogo in je hotela v razlago vplesti primere iz življenja svoje družine in ponudbo drugih možnosti, toda zahteva po sodelovanju in skrb strokovnjakov glede splošnosti razlag je močno omejila njeno vlogo. V tej študiji smo ugotovili, da smo delali po strokovnem konceptu, kaj naj bi bilo dobro sodelovanje klienta, in analiza diskurzov se je izkazala kot »nevtralna« metoda pri odkrivanju kompleksnosti interakcij v socialnodelavskih srečanjih.

PRIPOVEDNA (NARATIVNA) TERAPIJA

Presenetljivo je, kako se »pripovedno« vedno bolj rabi kot metafora, s katero je mogoče definirati različne terapevtske pristope (White, Epston 1990, Freedman, Combs 1996). Hkrati s hitrimi in k rešitvi naravnanimi metodami so terapevti sprejeli teorijo in analizo pripovedi zlasti kot temelj za razvoj novih pristopov in ne toliko kot kritike tradicionalnih metod. Take poskuse zasledimo tudi pri razvoju pristopov v socialnem delu (Parton, O'Byrne, v tisku).

Na kratko, pripovedni pristopi v terapiji sprejemajo kritiko tradicionalnih metod, ki so ignorirale širši socialni in kulturni kontekst in so se opirale na ekspertizo terapevta, ki določa, kaj sestavlja problem in kaj je ustrezen rezultat terapije. Pogled se premakne od znanstvene identifikacije družinske patologije k ukvarjanju z možnimi rešitvami. Kar postane pomembno, ni več, kaj je povzročilo problem (če je to sploh mogoče spoznati), ampak kaj definicije povedo o rešitvah. Kot zapiše Miller (1997: 25): »[Konstruktivistični terapevti] ugotavljajo, da nekatere formulacije težav bolje peljejo k rešitvam kot druge, in del odgovornosti terapevtov je, da k definiranju 'rešljivega problema' vključijo klienta.«

Pri pripovedni terapiji je ključnega pomena družbenokonstruktivističen pogled na identiteto. Ljudje niso fiksirane entitete z osebnimi lastnostmi, ki bi jih bilo mogoče definirati; te lastnosti so producirane skozi ponavljajoče se interakcije s tistimi okoli nas. Kot pravita Freedman in Combs (1996: 34-5): »Potemtakem ne obstaja ni nič takega kot 'bistveni' jaz. 'Sebe' je družbeno konstruirano skozi jezik in se vzdržuje s pripovedjo. O 'sebi' ne mislimo kot o stvari, ki je znotraj nekega

posameznika, ampak kot o procesu ali delovanju, ki se pojavi v prostoru med ljudmi [...] Različni 'sebe' nastanejo v različnih kontekstih in noben jaz ni bolj resničen od drugega. Ljudje drug drugemu kontinuirano ustvarjamo 'sebe' in obstajajo številne možnosti o meni, tebi in 'sebi' drugih ljudi.«

Pripoved postaja ključna metafora, in če so ljudje produkti zgodb, ki jih pripovedujejo sami ali drugi o njih, potem lahko nove možnosti iščemo v boljšem pripovedovanju zgodb; temu se reče »reavtorizacija«. Terapija je usmerjena v »eksternalizacijo« problema; če posameznik ne poseduje določenega bistva ali lastnosti, potem problem ni v njem. S tem da vidimo problem kot nekaj zunanjega, usposobimo klienta, da vidi problem kot nekaj, kar je sicer neizogibno, a se lahko spremeni. Hoffman (1991) opazuje: »Postmodernistični terapevti ne verjamejo v 'bistvo'. Znanje, glede na to, da do njega pridemo družbeno, se spreminja in prenavlja v vsakem trenutku interakcije. Zgodba ali tekst ne skrivata nobenih pomenov, ki bi imeli prednost. Terapevt, ki gleda na tak način, bo med pogovorom pričakoval, da bo na površje prišla nova in bolj obetajoča pripoved, pri čemer bo to pripoved jemal kot spontano in ne kot načrtovano.«

Tak pristop ima številne značilnosti. Prvič, na terapevta ne gleda kot na eksperta, ampak je enako pomembna klientova iniciativa. Zato sta najpomembnejša koncepta dodajanje moči in izmenjava znanja. Drugič, ukvarjanje z rešitvami pomeni, da se terapija usmeri v majhne korake in dosegljive cilje. Tretjič, s pogledom, da so problemi zunaj posameznika, spodbijamo pripisovanje krivde. Četrto, zaradi spoznanja, da zgodba potrebuje občinstvo, je pozornost namenjena temu, kako se klient predstavi sebi in pomembnim drugim.

Pri pripovedni terapiji in podobnih pristopih ne gre za neposredno implementacijo analize in teorije pripovedi. Teorija pripovedi ima številne pristope, ki jih je težko uskladiti, in kompleksnost idej otežuje njihovo uporabo. Spopad različnih terapevtskih pristopov pa je že ustvaril prostor, kjer poteka pogajanje o vlogah in pričakovanih glede problemov in rešitev. Taki pristopi so zagotovo prinesli nov veter v razvoj in postavili pod vprašaj simplistične in medicinske modele diagnoz, obravnav in rešitev. Resno vzamejo dinamiko življenja s »problemom«, hkrati pa že ciljajo na njegovo spodkopavanje.

SKLEP

Ideje o pripovedi (naraciji) so pomembne in močne v sodobni teoriji, analizi in praksi. Je že tako razširjena, da obstaja nevarnost, da zaradi prepogoste rabe ostane brez pomena. Na eni strani imamo opraviti z množico pristopov, ki skupno ne peljejo k univerzalno sprejetim stališčem o pripovedi, na drugi strani pa se podobne teme pogosto uporabljajo, ne da bi bile prepoznane razlike med njimi. Ideje, povezane z pripovedjo, so razširjene prek disciplin in ponujajo celo vrsto možnosti razvoja teorije in analize. Nadaljnje raziskave *lahko* še bolj razvijejo te ideje in pripeljejo k še večji jasnosti pri njihovi uporabi.

Socialnemu delu teorija in analiza pripovedi ponujata razburljive možnosti, pa tudi resne argumente za njegovo preoblikovanje. Toda ravno ko je socialno delo začelo upravičevati svoj znanstveni mandat »prakse, ki temelji na dejstvih«, se pojavi teorija pripovedi in začne take težnje spodkopavati ter ga spet potisne v negotovost in skromne ambicije. Pretirano ukvarjanje socialnega varstva z ocenjevanjem, ukrepi in merljivim uspehom zagotovo ne zmore obvladati nejasnosti, ki jo vnaša razmišljanje o pripovedih. Toda socialno delo, ki je že po tradiciji neobtožujoče in zagovarja samozavedanje, je usmerjeno k odnosu in je tako rekoč umetnost in blizu pripovedništvu.

Parton in O'Byrne (v tisku) sta dognala nekatere ključne značilnosti »konstruktivističnega socialnega dela«: »Priznanje in uporaba *negotovosti* je bistvena in spodbuja praktike, da spoštujejo drugačnost in uporabnikovo izkušnjo. Praktiki zato ne bi smeli pričakovati, da bodo vnaprej vedeli, kakšni morajo biti rezultati interakcije, saj lahko v najboljšem primeru le sprožijo posledico [...] Gre za pristop, ki prepozna tako pomembnost *dialoga* kot tudi ključni pomen *jezika* pri konstrukciji izkušenj in identitete in ki upošteva tudi razsežnosti vprašanja *moči*. Ideje o *udeležbi* in *partnerstvu* vzame zares.«

Tako. Moramo končati z zgodbo, z resnično zgodbo. Lani je moj sin, takrat je imel deset let, na škatli s kosmiči videl ponudbo, da lahko dobi avtomobilček, če izreže določeno število kuponov. Zbral je nujno število in jih poslal. Nekaj tednov pozneje je res prišla igračka. Toda avtomobilček, ki ga je dobil, je bil zelo majhen, dolg kakšnih sedem centimetrov, in posamezni deli niso šli skupaj. Pogovarjala sva se o njegovem razočaranju. Počutil se je prevaranega, dobil ni nič takega, kar je bilo narisano na škatli, in v resnici ni bilo vredno truda. »No,« je rekel potrto, »to so torej zate devetdeseta.« Upajmo, da bodo prenapihnjene trditve in neizogibno razočaranje znosti socialnega dela v devetdesetih pripeljale k skromnejšim in bolj negotovim pripovedim socialnega dela v novem stoletju.

OPOMBE

¹ Podatki so zbrani iz različnih študij socialnega dela. Nekateri imajo bolj družbenopolitično kot teoretsko usmeritev (Hall 1987; Hall 1997; Packman, Hall 1998). Vključujejo avdio posnetke sestankov, intervjuje socialnih delavcev s strankami, raziskovalno-razvojne intervjuje socialnih delavcev, pa tudi poročila in zapiske. Analiza pripovedi v tem tekstu je bolj indikativna kakor podrobna.

² Nekateri od teh razvojno-raziskovalnih intervjujev so kritizirali, češ da je šlo bolj za strokovni pogovor, ker je bil socialni delavec z istega oddelka kot raziskovalec.

³ Spencer (1988: 65) meni, da so informacije, ki so zajete v poročilih sodišč, izbrane tako, da podpirajo ustreznost izdanih sklepov.

⁴ Alasuutari (1995) ugotavlja, da je v različnih pristopih, ki temeljijo na strukturalističnih kulturnih študijah, razplet definirajoča karakteristika zgodbe, saj nekateri teksti vsebujejo razplet, drugi pa ne, s čimer pa noče zmanjšati pomena pripovednih značilnosti »ne-zgodbe«. Drugi avtorji se bolj strinjajo z Whiteom in vidijo možnost razvoja pripovedi v vseh tekstih (Herrnstein Smith 1980: 232, Butler 1980: 13).

LITERATURA

- ATKINSON, M., DREW, P. (1979), *Out in Court: The organisation of verbal interaction in judicial settings*. London: Macmillan.
- ALASUUTARI, P. (1995), *Researching Culture: Qualitative methods and cultural studies*. London: Sage.
- BAKHTIN, M. (1984), *Problems of Dostoyevsky's Poetics*. Manchester: Manchester University Press.
- BARTHES, R. (1977), *Image-Music-Text*. London: Fontana.
- (1982), Introduction to the structural analysis of narratives. V: SONTAG, S. (ur.), *A Barthes Reader*. London: Jonathan Cope.
- BAUMAN, R. (1986), *Story, Performance and Event: Contextual studies of oral narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BAZERMAN, C., PARADIS, J. (ur.) (1991), *Textual Dynamics of the Professions: Historical and contemporary studies of writing in professional communities*. Madison: University of Wisconsin Press.
- BECKER, G. (1999), *Disrupted Lives: How people create meaning in a chaotic world*. Berkeley: University of California Press.
- BRUNER, E. M. (1986), Ethnography as narrative. V: TURNER, V., BRUNER, E. M. (ur.) *The Anthropology of Experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- BUTLER, L. (1990), The imaginary present or what isn't literature. *Parlance* 2, 2: 5-15.
- CEDERSUND, E. (1999), Using narratives in social work interaction. V: JOKINEN, A., JUHILA, K., POSO, T. (ur.), *Constructing Social Work Practices*. Aldershot: Ashgate.
- CHATMAN, S. (1978), *Story and Discourse: Narrative structure in fiction and film*. Ithaca: Cornell University Press.
- CICOUREL, A. (1973), *Cognitive Sociology*. Harmondsworth: Penguin.
- CRAGO, H. (1981), The child as aidos: Oral narrative and spontaneous narratives of pre-school children. Neobjavljen članek, naveden v: MACLEAN M. (1988), *Narrative as Performance: The Baudelairean experiment*. London: Routledge.
- CULLER, J. (1980), Fabula and Sjuzhet in the analysis of narrative. *Poetics Today* 1: 27-38.
- CURRIE, M. (1998), *Postmodern Narrative Theory*. Macmillan: Basingstoke.
- DERRIDA, J. (1976), *Of Grammatology*. Baltimore: John Hopkins University.
- DREYFUS, H., RABINOW, P. (1982), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutic*. Hemel Hempstead: Harvester.
- EAGLETON, T. (1983), *Literary Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- EMERSON, R. (1987), On last resorts. *American Journal of Sociology*, 87 (1):1-22.
- FAIRCLOUGH, N. (1992), *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- FISH, S. (1980), *Is There a Text in this Class? The authority of interpretive communities*. Cambridge, Mass and London: Harvard University Press.
- FORSTER, E.M. (1974), *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold.
- FOUCAULT, M. (1981), Questions of Method, *Ideology and Consciousness*, 8:3-14.
- FREEDMAN, J., COMBS, G. (1996), *Narrative Therapy: The social construction of preferred realities*. New York: Norton.
- FRYE, N. (1957), *The Anatomy of Criticism*. Princeton: Princeton University Press.
- GARFINKEL, H. (1967), *Studies in Ethnomethodology*. London: Polity.

- GERGEN, K. (v tisku), *Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness* (dostopno na www.swarthmore.edu/SocSci/kgergen1).
- GOFFMAN, E. (1981), *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- GREENHALGH, T., HURWITZ, B. (1999), *Narrative Based Medicine*. London: BMJ Books.
- GRINT, K., WOOLGAR, S. (1992), Computers, guns and roses: What's social about being short. *Science Technology and Human Values*, 17: 366-380.
- GUBRIUM, J., HOLSTEIN, J. (1998), Narrative practice and the coherence of personal stories. *Sociological Quarterly*, 39, 1: 163-83.
- HALL, C. (1987), *Admission of Younger Children to Residential Care*. (Neobjavljena študija.)
- (1997), *Social Work as Narrative: Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot: Ashgate.
- HALL, C., SLEMBROUCK, S. (v tisku), *Parent Participation in Social Work Meetings: The case of child protection conferences*.
- HALL, C., SARANGI, S., SLEMBROUCK, S. (1997), Narrative transformation in child abuse reporting. *Child Abuse Review* 6: 272-282.
- HERRNSTEIN SMITH, B. (1980), Narrative versions, narrative theories. *Critical Inquiry*, 7: 212-236.
- (1997), *Belief and Resistance: Dynamics of contemporary intellectual controversy*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- HOFFMAN, L. (1991), Foreword. V: ANDERSEN, T. (ur.), *The Reflecting Team: Dialogues and dialogues about dialogues*. New York: Norton.
- HOWE, D. (1993), *In Being a Client: Understanding the process of counselling and psychotherapy*. London: Sage.
- HYDEN, L. (1997), The institutional narrative as drama. V: GUNNARSON, B., LINELL, P., NORDBERG, B. (ur.) *The Construction of Professional Discourse*. London: Longman.
- ISER, W. (1974), *The Act of Reading: A theory of aesthetic response*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- JEFFERSON, G. (1990), List construction as a task and resource. V: PSATHAS, G. (ur.) *Interactional Competence*. Washington: University of America Press.
- JOKINEN, A., SUONINEN, E. (1999), From crime to resource: Constructing narratives in a social work encounter. V: KARVINEN, S., POSO, T., SATKA, M. (ur.), *Reconstructing Social Work Research*. Jyväskylä: SoPhi.
- LABOV, W. (1972), *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LABOV, W., WALETSKY, J. (1967), Narrative analysis: Oral versions of personal experiences. V: HELMS, J. (ur.) *Essays in the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press.
- LATOUR, B. (1987), *Science In Action*. Milton Keynes: Open University Press.
- LATOUR, B., BASTIDE, F. (1986), Writing Science: Fact or fiction. V: CALLON, M., LAW, J., RIP, A. (ur.), *Mapping the Dynamics of Science and Technology*. London: Macmillan.
- LIEBLICH, A., TRIVAL-MASHIAH, R., ZILBUER, T. (1998), *Narrative Research: Reading, analysis and interpretation*. Thousand Oaks, Cal., and London: Sage.
- LYOTARD, J. (1997), *The Postmodern Condition: A report on knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- MCLEAN, M. (1988), *Narrative as Performance: The Baudelaire experiment*. London: Routledge.
- MILLER, G. (1997), *Becoming Miracle Workers: Language and meaning in brief therapy*. New York: Aldine De Gruyter.

- MISHLER, E. (1984), *The Discourse of Medicine: Dialectics of medical interviews*. Norwood, NJ: Ablex.
- NYSTRAND, M., WIEMELT, J. (1991), When is a text explicit: Formalist and dialogical conceptions. *Text*, 11 (1): 25-41.
- PACKMAN, J., HALL, C. (1998), *From Care to Accommodation: Support, protection and control in child care services*. London: The Stationery Office.
- PARTON, N. (1998), Risk, advanced liberalism and child welfare: The need to rediscover uncertainty and ambiguity. *British Journal of Social Work*, 28: 5-27.
- PARTON, N., O'BYRNE, P. (v tisku), *Constructive Social Work: Constructionist and narrative approaches to practice*.
- PAYNE, M. (1996), *What is Professional Social Work*. Birmingham: Venture Press.
- PIERSON, J. (1998), Book reviews. *Community Care*, 22-28 October.
- PITHOUSE, A., ATKINSON, P. (1988), Telling the case: Occupational narrative in a social work office. V: COUPLAND, N. (ur.), *Styles of Discourse*. London: Croom Helm.
- POLANYI, L. (1985), Conversational storytelling. V: DIJK, T. van (ur.), *Handbook of Discourse Analysis*, Vol. 3. London: Academic Press.
- PRINCE, G. (1973), *The Grammar of Stories*. The Hague: Mouton.
- PROPP, V. (1968), *The Morphology of the Folk Tale*, Austin. University of Texas Press.
- RICE, P., WAUGH, P. (1989), *Modern Literary Theory: A reader*. London: Edward Arnold.
- RIMMON-KENAN, S. (1983), *Narrative Fiction: Contemporary poetics*. London: Methuen.
- ROSENAU, P. (1992), *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, inroads and intrusions*. Princeton: Princeton University Press.
- SACKS, H. (1992), *Lectures on Conversation*. Oxford: Blackwell.
- SHUMAN, A. (1986), *Storytelling Right: The use of oral and written texts by urban adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SILVERMAN, D. (1987), *Communication and Medical Practice: Social relations in the clinic*. London: Sage.
- (1997), *Discourses of Counselling: HIV counselling as social interaction*. London: Sage.
- SMITH, D. (1993), *Texts, Facts and Femininity: Exploring the relations of ruling*. London: Routledge.
- SPENCER, J. (1988), The role of text in the processing of people in organisations. *Discourse Processes*, 11: 61-78.
- STENSON, K. (1993), Social work discourse and the social work interview. *Economy and Society*, 22, 1: 42-76.
- STEWART, A. (1991), The role of narrative structure in the transfer of ideas: The case study and management theory. V: BAZERMAN, C., PARADIS, J. (ur.), *Textual Dynamics of the Professions: Historical and contemporary studies of writing in professional communities*. Madison: University of Wisconsin Press.
- SURROCK, J. (1993), *Structuralism*. London: Fontana.
- TODOROV, T. (1977), *The Poetics of Prose*. Oxford: Blackwell.
- TOULMIN, S. (1958), *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WHITE, H. (1980), The value of narrativity in the representation of reality. *Critical Studies*, 7: 5-27.
- WHITE, M., EPSON, D. (1990), *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: Norton.
- WHITE, S. (1999), Examining the artfulness of risk talk. V: JOKINEN, A., JUHILA, K., POSO, T. (ur.), *Constructing Social Work Practices*. Aldershot: Ashgate.